

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ ANABİLİM DALINDA ALEVİLİK ÜZERİNE YAPILAN ALAN ÇALIşMALARININ BİLİM ÜRETİMİNE KATKISI*

Contribution of Case Work Conducted on Alevism Studies to Science Production in the History of Islamic Sects Main Science

Fevzi RENÇBER**

Öz

Alevilik ve Bektaşilik geçmişten beri Anadolu'da yaşanılan gelenek, adet, gelenek ve görenekleriyle İslam Mezhepleri Tarihi alanında araştırılmaya ihtiyaç duyulan konulardan biri olmuştur. Alevilik algısı içerisindeki farklı yaklaşımların birbiriyle uyulaşmayan geleneksel uygulamaları ve yöreden yöreye farklılık gösteren ibadet şekilleri ile inanç unsurları Alevilik üzerine alan çalışmalarının yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu açıdan geleneksel Anadolu Aleviliği, yaşayan ve yaşatanlardan öğrenilerek, gerçekte hayattaki karşılığı esas alınarak suretiyle tarihsel ve güncel boyutlarıyla incelenmelidir. İlahiyat Fakültelerinde Alevilik üzerine yapılan yaklaşık 90 yüksek lisans çalışmasının bulunduğu ve bunların 25'inin alan araştırması olduğu görülmektedir. Yine İlahiyat Fakültelerinde Alevilik üzerine yapılan yaklaşık 25 doktora çalışmasının bulunduğu ve bunların sadece 7'sinin alan çalışması olduğu görülmektedir. Batılı araştırmacıların çalışmalarıyla kıyaslandığında ülkemizde Alevilik üzerine yapılan alan araştırmalarının oldukça az

Abstract

From past to present, Alevism and Bektashism, which have lasted in Anatolia have become one of the topics that needs to be investigated, with moral, customs and traditions in the history of Islamic sects. With the incompatible traditional practices of the different approaches in the Alevism perception and the different forms of worship that are different from the locals, and the inclusion of belief elements within it, it is necessary to conduct scientific researches on Alevism. From this respect, the traditional Anatolian Alevism needs to be studied from the living and one who gets one to live, and should be examined in historical and contemporary dimensions. It has been observed that there have been about 90 doctorate studies and 25 of which are the case studies at the Faculties of Theology. Moreover, it is seen that there have been about 25 postgraduate studies and on Alevism in the Faculty of Theology and only 7 of them have case studies. When compared to the works of Western researchers, the case researches on Alevism in our country are very few and little

* Bu çalışma, Ahi Evran Üniversitesi tarafından düzenlenen "Türkiye'de Bilgi Üretimi ve Bilim Politikaları Uluslararası Sempozyumu'nda (15-17 Kasım 2017) sunduğumuz tebliğ esas alınarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, fevizrencber@hotmail.com.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
09.12.2017	25.12.2017	30.12.2017

ve bu oranda kıymetli olduğu söylenebilir. Gerek alan çalışmalarının önemini ortaya koymak gerekse ülkemizde Alevilik üzerine yapılan alan araştırmalarının işlevini açığa çıkarmak için bu çalışmaların bilim üretimine katkısının incelenmesi faydalı bir çaba olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Alevilik-Bektaşılık, Alan Çalışmaları, Bilgi Üretimi, Bilim Politikaları

valuable on this proportion. This case study will be a beneficial endeavor both to examine the contribution of these studies to the science production and to reveal the functioning of field research on Alevism in our country.

Keywords: History of İslamic Sects, Alevism-Bektashism, Case Studies, Knowledge Production, Science Policies

GİRİŞ

Sosyal ve kültürel açıdan Alevilik ve Bektaşılık, tarihsel süreçte farklı kültür ve medeniyetlerle etkileşimde bulunmuş ve sürekli dönüşerek günümüze kadar gelebilmiş bir inanç biçimidir. Bu durum kaçınılmaz olarak Aleviliğin senkretik bir yapıya sahip olmasında etkili olmuştur. Bu nedenle gerek oluşum ve gelişim aşamalarının tespit edilmesi, gerekse gelişim sürecinde etkisinde kaldığı unsurların mahiyetinin ortaya konulması için Aleviliğin bilimsel araştırmalara konu olması gerekmektedir. *“Toplumumuzun tarihi ve güncel bir vakıası olan Alevilik yazılı kaynakların yetersizliği dolayısıyla daima tanınma ve anlaşılma sıkıntısı çekilen bir alan olmuştur.”*¹ Son yıllarda birçok İslamî fırka veya grup, İslam Mezhepleri Tarihi çalışmaları bağlamında ele alınmış ve araştırılmıştır. Bozkuş’un konu ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Günümüzde İslam Mezhepleri Tarihçileri bu bilim dalının araştırma alanını genişleterek mevcut siyasi, tasavvufi, felsefi ve mezhebi her türlü dini hareket ve disiplini antropoloji ve sosyoloji bilimlerinin tekniklerinden faydalanarak bizzat bu düşünce sistemlerinin men-

¹ Ahmet İshak Demir ve Yaşar Şanlı, “Cem Dergisi’nin Sunumuyla Alevilik’te İnançlar”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2017): 52, erişim 24 Ağustos 2017, <http://www.emakalat.com/issue/29027/316018>.

suplarının inanç ve yaşayışlarından hareketle ortaya koymaya çalışmaktadır. Alevilik dini bir kimlik olarak İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalının konusu olmak durumundadır.²

Bu çerçevede geçmişten beri Anadolu'da yaşanılan geleneksel Alevilik ve Bektaşilik inancı örf, adet, gelenek ve görenekleriyle Türkiye'deki İlahiyat Fakülteleri'nde İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında araştırılmaya ve değerlendirilmeye ihtiyaç duyulan konulardan biridir. Bilindiği üzere Alevilik-Bektaşilik hakkında gerek popüler gerekse akademik nitelikli yayınların sayısında 1980'lerle birlikte büyük bir artış yaşandığından Alevilik konusu ulusal ve uluslararası kamuyunda daha fazla gündeme gelmiştir.³

Günümüz Aleviliğinin sağlıklı bir şekilde anlaşılması için geleneksel Aleviliğin bütün gerçekliğiyle ortaya çıkarılması gerekmektedir. Dolayısıyla Alevilik inanç, ibadet, ahlak ve kültür boyutlarıyla ve kültürü bilimsel olarak incelenmelidir. Alevilik, Türkiye'de yaşayan dini gruplar arasında üzerinde en çok konuşulan, görsel ve sosyal medyada en fazla gündeme gelen, bunun yanında hakkında pek çok yazı yazılan ve uluslararası platformlarda çokça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Alevilik tartışmaları günümüz Türkiye'sinde tüm canlılığı ile devam ederken Aleviler ve Alevilik konusunda çok çeşitli yorumlar yapılmakta, özellikle Aleviliğin İslam'dan ayrı Zerdüştlük benzeri bir din, bir kültür, felsefi bir anlayış, solculuk, Zerdüştlük olduğu hatta "Alisiz Alevilik" gibi gerçeklerden uzak değişik kurgusal çıkarımlar gündeme gelmektedir. Alevilik hakkında yapılan çalışmalara baktığımızda bu çalışmaların ilmi kıstaslar esas alınmadan oluşturulduğunu, büyük çoğunluğunda sübjektif değerlendirmeler yapıldığını ve bu çalışmalarla Aleviliğin asılsız inanç ve temellere dayandırılarak

² Metin Bozkuş, *Sivas Aleviliği* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006), 3; ayrıca bkz. Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 30.

³ Ali Yaman, "Alevilik ve Bektaşilik Alanında Üniversitelerde Gerçekleştirilen Akademik Çalışmalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme", *Alevî ve Bektaşî Yayınlarının Temel Sorunları, Çözüm Önerileri Sempozyumu* içinde (İlgaz: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 34-35.

konumlandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz.⁴ Bu durum Anadolu Aleviliğini, tarihsel geçmişiyle karşı karşıya getirmektedir. Bu nedenle Alevilik ve Bektaşiliğin doğru biçimde anlaşılabilmesi, Alevilik anlayışlarının bilimsel araştırmalara konu olmasını gerekli kılmaktadır. Öyle ki bu yüzden, bilimsel nitelikten uzak olarak yazılmış bu eserler Aleviliği anlamayı zorlaştırmakla kalmayıp Aleviliğin yanlış anlaşılmasına da sebep olmakta ve bu anlamda ciddi bir kafa karışıklığına yol açmaktadır.

Alevilik algısı içerisindeki farklı yaklaşımların birbiriyle uyuşmayan geleneksel uygulamaları ve yöreden yöreye farklılık gösteren ibadet şekilleri ile inanç unsurlarını bünyesinde barındırması Alevilik üzerine bilimsel nitelikli alan araştırmalarının yapılmasını zorunlu kılmaktadır.⁵ Geleneksel Anadolu Aleviliği, Alevî muhataplardan öğrenilerek inanç, ibadet, ahlâk ve kültür ilkeleri esas alınarak incelenmelidir. Alevilik ve Bektaşilik hakkında teorik ve pratik bilgiler bir araya getirilerek daha sağlıklı bilimsel çalışmaların yapılması bu meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu yüzden bilimsel niteliğe sahip; Aleviliği geçmiş, günümüz ve gelecek boyutlarıyla işleyecek ve gerçeğe uygun biçimde ortaya koyacak alan araştırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Biz de bu metodu kullanarak Alevilik-Bektaşilik hakkında yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının bilim üretimine katkısını ortaya koymaya çalışacağız.

Alevilik ve Bektaşilik birçok açıdan farklı ana bilim dallarının araştırmalarına konu olmuştur. YÖK ulusal tez merkezi veri tabanına göre; Psikoloji, Kelam, Sosyoloji, Din Sosyolojisi, Müzik, Halk Edebiyatı, Hukuk, Siyasal Bilimler, Antropoloji, Halk Bilimi, Gazetecilik, Kamu Yönetimi, Sanat Tarihi, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Uluslararası İlişkiler, Din Eğitimi, Halkla İlişkiler, Mimarlık, Tasavvuf, Müzik, Turizm, Felsefe, Dinler Tarihi, Güzel Sanatlar, Ormancılık,

⁴ Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 7-8, 11-12; Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005), 15, 394; İlyas Üzüm, *Günümüz Bulgaristan Aleviliği: "Ne Heybeli Ne Torbalı"* (İstanbul: Horasan Yayınları, 2005), 7.

⁵ Alan araştırması nedir, alan araştırmasının çeşitleri ve önemi için bkz. Ali D. Arseven, *Alan Araştırma Yöntemi: (İlkeler, Teknikler, Örnekler)* (Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1993).

Sahne ve Görüntü Sanatları, Radyo-Televizyon, İnkılap Tarihi, İslam Mezhepleri Tarihi ve İslam Tarihi gibi değişik anabilim dallarında yaklaşık 450 yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmıştır.⁶ Bu durum, Aleviliğin akademik dünyada çok tartışılan ve ilgi duyulan bir konu olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Bu noktada her bir anabilim dalı Alevilik ve Bektaşiliğin farklı bir yönünü anlatmaya, tanımlamaya, çözümlenmeye, analiz ve tahlil etmeye çalışmıştır. Biz de bu çalışmamızda İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında yapılan alan araştırmalarının bilgi üretimine katkısını tartışacağız.

1-Alevilik Hakkında İslam Mezhepleri Tarihi Alanında Yüksek Lisans Tezi Olarak Yapılan Alan Çalışmaları

Yüksek lisans seviyesinde Alevilik hakkında yapılan alan araştırmalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Metin İzeti, Makedonya'da Bektaşilik, 1998
2. Ali Uysal, Alevî Örgütlenmesi Bünyesinde Cem Vakfı ve Faaliyetleri, 2002
3. Şengül Alazcıoğlu, Sungurlu ve Çevresindeki Alevilerin Kültürel ve Dini Yapısı, 2003
4. Fikri Kaya, Şarkışla Emlek Yöresinde Yaşayan Alevilerin Kültürel ve Dini Yaşantıları Üzerine Bir Araştırma, 2003
5. Ömer Kara, İstanbul'daki Alevî Vakıf ve Dernekler, 2003
6. Yaşar Şanlı, Cem Dergisi'nde Sunulan Alevilik, 2005
7. Adil Seyman, Balkanlar'da Alevî Bektaşilik, 2006
8. Talip Tuğrul, Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği), 2006
9. Ercan Tatlı, Karacaahmet Sultan ve Karacaahmet Dergâhı, 2008
10. Fevzi Rençber, İstanbul'da Mevcut Cem Evleri ve Faaliyetleri, 2008
11. Luan Afmataj, Arnavutluk Bektaşiliği, Başlangıcı, Gelişmesi ve Günümüzdeki Durumu, 2009

⁶ Geniş bilgi için bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>, erişim 05-07-2017.

12. Adem Aydın, Akdağmadeni Yöresi Ardıçalanı ve Bozhüyük Köylerinde Alevilik, 2009
13. Yavuz Yıldız, Gebze Caferi Toplumunun Sosyo-Kültürel Yapısı (İnanç ve Değerler Bağlamında Alan Araştırması), 2009
14. Murat Çetin, Alevilerin Dinî İnanç ve Yaşantıları (Gölyaka Örneği), 2010
15. Abdullah Koç, İğdır'da Caferilik, 2010
16. İbrahim Gökdemir, Divriği İlçesinde Yaşayan Alevilerde Dini Hayat ve Yaygın Halk İnanışları, 2011
17. Hacer Tuna, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisinde Sunulan Alevilik, 2011
18. Şabanali Ahmed, Bulgaristan'da Alevilik: Yablanovo Örneği, 2012
19. Ramazan Tarık, Tekirdağ Yöresi Alevî-Bektaşî Kültürü: Kılavuzlu Köyü Örneği, 2012
20. Ali Kocadayı, Kaşdişlen Tahtacılarının Dinî ve Sosyo-Kültürel Yapısı, 2013
21. İhsan Ünlü, Alevilikte Dedelik ve Ocak Anlayışı: Tercan Örneği, 2013
22. Harun Türkoğlu, Din Algısı ve Toplumsal Yapı Açısından Türkiye'deki Ca'feriler (İstanbul Örneği), 2014
23. Lokman Kılavuz, Çat Aleviliği, 2015
24. İskender Tanış, Günümüzde Alevî-Sünnî İlişkileri (Isparta Yakaören Köyü Örneği), 2016
25. Nazan Ağalday, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır'da Alevilik, 2016

Yapılan araştırmalara göre İlahiyat Fakültelerinde yaklaşık olarak 80-90 arası yüksek lisans çalışması yapıldığı görülmüştür. Sadece İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında ise, ulaşabildiğimiz kadarıyla alan çalışması olarak 25 adet yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

2-Alevîlik Hakkında İslam Mezhepleri Tarihi Alanında Doktora Tezi veya Araştırma Eseri Olarak Yapılan Alan Çalışmaları⁷

Doktora seviyesinde Alevîlik hakkında yapılan alan araştırmalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Ahmet Turan, Les Nusayrîs Turquie Dans La Région d'Hatay, 1973
2. İlyas Üzüm, İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferilik, 1993
3. Metin Bozkuş, Sivas ve Çevresinde Yaşayan Alevîlerin İnançları, 1999
4. Harun Yıldız, Amasya Yöresi Alevîleri: Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri, 2003
5. Cenksu Üçer, Tokat Yöresi Alevîleri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri, 2005
6. Fevzi Rençber, Adıyaman'da Alevîlik, 2012
7. İlyas Üzüm, Günümüz Bulgaristan Alevîliği, 2012
8. Habip Demir, Horasan'da Şiilik, 2016

YÖK ulusal tez merkezi dikkate alındığında İlahiyat Fakülte-leri'nde yaklaşık 25 doktora çalışmasının yapıldığı görülmüştür. Fakat İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında ulaşabildiğimiz kadarıyla alan çalışması olarak yedi adet doktora tezi bir adet araştırma eseri olmak üzere toplam 8 adet çalışma bulunmaktadır. İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında ülkemizde Alevîlik üzerine yapılan alan araştırmaları söz konusu edildiğinde Sayın Prof. Dr. Ahmet Turan'ın önemli katkı ve yönlendirmeleri olduğu görülür. Kendisi alan araştırmalarının yapılmasını sürekli teşvik ederek bu konuda farklı bir çalışma yöntemi geliştirmiştir. *“Her şeyden önce, yöntem ve yaklaşım sorunu, doğru geçerli bilgiye ulaşabilme, onu toplayabilme ve*

⁷ Alevîlik hakkında yapılan alan araştırmaları için yök ulusal tez merkezinden istifade edilmiştir. Bu bağlamda veri tabanına “Alevî, Alevî, Sıraç, Çepni, Abdal, Bektaşî, Bektaşî, Torlak, Nusayrî, Nusayrî, Şiâ, Şii, Caferî, Caferî, Türkmen, Tahtacı, Kızılbaş” vb. kavramlar yazılarak tarama yapılmıştır. Bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>, 05-07-2017.

değerlendirebilme-irdeleyebilme sorunudur. Araştırmacı, burada insan-topluluk-toplum-mekân ve zaman faktörlerini göz önüne alarak ne, nerede, ne zaman, neden/niçin, ne kadar, nasıl sorularına yanıt aramaktadır. Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılan çalışmalarda, genelde bu faktörlerin ve soruların herhangi birisinin, ikisinin ya da daha çoğunun hesaba katıldığı veya dikkate alındığı söylenebilir.⁸ Bu noktada Sayın Ethem Ruhi Fırlalı, Ahmet Turan, Mustafa Öz, Hasan Onat, M. Saffet Sarıkaya, Sönmez Kutlu, Mehmet Dalkılıç kendi çalışmalarında ve danışmanlık yaptığı tezlerde bu soruların cevabını bulmaya yönelik tavsiye ve yönlendirmelerde bulunmuşlardır. Alevilik üzerine araştırma yapan batılı araştırmacıların aksine günümüz Türkiye'sinde belli bir döneme kadar bütün boyutlarıyla Alevi-Bektaşî topluluklar üzerine akademik çalışmaların yapılmamış olması bir eksiklik olarak değerlendirildiğinde bu çalışmaların bilim dünyasına verdiği katkı muhakkak tartışılmazdır. Bu noktada yüksek lisans ve doktora seviyesinde Alevilik hakkında yapılan alan araştırmalarının genel olarak bilim üretimine olan katkılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Bu çalışmaların genelinde kaynak kişiler dedeler ve taliplerden oluşmaktadır. Bu kişilerin hazırlanan mülakat veya anket sorularına verdikleri cevaplar derlenerek ilmi bir metotla yazıya geçirilmiştir. Alan çalışmalarının zorluğu düşünüldüğünde alana inilerek iğne ile kuyu kazarcasına bilginin peşine düşen araştırmacıların gösterdikleri çabalar Alevilik gibi bir konuda hayati önem arz etmektedir.⁹ Bir taraftan Alevilerin bilimsel çalışmaların konusu olmanın heyecanını yaşadıkları görülürken, diğer taraftan endişeli bakışlara da şahit olunmaktadır. Mutluluk ve endişe duygularıyla gerçekleştirilen gözlem ve mülakatlar neticesinde, kaynağından doğru bilgiye ulaşma gayreti içine girilmektedir. Görüşme kılavuzundaki soruların bazen tamamı, bazen de bir kısmı kaynak kişilere sorulmuş; verilen cevaplar olduğu gibi kayıt altına alınarak çalışma esnasında objektif bir tarzda işlenmiştir. Görüşme ve gözlemler köy, şehir merkezi ve Alevi

⁸ İsmail Engin, "Alevilik ve Bektaşilik Araştırmalarında Yöntem, Yaklaşım Sorunu", *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri* içinde (Ankara 1999), 121.

⁹ Alan araştırmalarında karşılaşılan problemler için bkz. Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 18-21.

vatandaşların yaşadığı diğer yerleşim yerlerinin bütününde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, görüşmeler yapılırken sadece Alevî çevreler değil, Sünnî çevreler de dâhil olmak üzere bütün sosyal gruplara ulaşmaya çalışıldığı görülmektedir.

2-Bu çalışmalarda bilginin kaynağı, doğrudan Alevî çevrelerin kendisi olmaktadır. Yine yapılan tezlerde genellikle Alevîlerce kaynak olarak kabul edilen Alevî-Bektaşî klasiklerinden de faydalanılmıştır. Bunlar arasında *Buyruklar*, *Hüsniyeler*, *Kumru*, *Fazilet-nâmeler*, *Cavîdân-nâmeler*, *Ceng-nâmeler*, *Menakıbnâmeler*, *Fütüvvet-nâmeler*, *Kitâb-ı Dâr*, *Besmele Tefsiri*, *Saray-nâme*, *Muhammed b. Hanefiyye Cengi*, *Makâlât-ı Dil-Güşa*, *İlm-i Câvidân*, *Fevâid*, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, *Fatiha Suresi Tefsiri*, *Hızır-nâme*, *Erkân-nâmeler*, *Makteller*, *Dâstân-ı İbrâhim Edhem*, *Kitâb-ı Cabbâr Kulu* bulunduğu gibi; ayrıca yedi ulu ozan diye bilinen Nesimi, Fuzuli, Virani, Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yemini gibi önemli Huruflerin eserleri de vardır. Alevî sözlü kültürünün taşıyıcısı olan, Anadolu Alevî halk edebiyatının temelini oluşturan ve Alevî kültüründe söyledikleri delil kabul edilen Seyit Nesimi (ö. 1417), Şah Hatayi (ö. 1524), Fuzuli (ö. 1556), Yemini (ö. XV. yy), Virani (ö. XVI. yy), Pir Sultan Abdal (ö. XVI. yy), Kul Himmet (ö. XVI. yy) gibi Alevî ozanların sefalama, tevhid, mersiye, naat, düvazımam, miraciye, muharremiye, gülbank, deyiş, şiir ve nefeslerinden de kaynak olarak istifade edildiği görülmektedir. Bunlara ek olarak Alevîlik-Bektaşîlik hakkında yerli ve yabancı araştırmacıların yaptığı eserlerden de istifade edilmiştir.¹⁰ Bu çalışmalar aracılığıyla kendi ana kaynaklarına yabancılaşan, daha çok sözlü kültürün hâkim olduğu ve şekillendirdiği Alevî çevreler, Alevî-Bektaşî ana kaynaklarıyla buluşma imkânını da yakalamaktadır.

3-Yapılan çalışmalara baktığımızda Alevîlik tanımı, Alevîlikle ilgili kavram ve deyişler, Anadolu Alevîliğinin tarihsel gelişimi, Alevîliği oluşturan kültürel unsurlar, alan araştırmasına konu olan yörenin coğrafi dağılımı ve demografik verileri, Alevîlik inanç, ibadet ve erkânlarına yönelik uygulamalar, sosyal yapı ve inançların yansıdığı olduğu örf ve adetler, araştırmaya konu olan bölgenin Alevî-Bektaşî

¹⁰ Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşku: "Adıyaman Alevileri"* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2014), 17-18.

kurumları ve faaliyetleri, Sünni kesimlerle olan ilişkileri, devletten beklentileri gibi konular genel olarak işlenmiştir.¹¹ Bu çalışmalarda Alevilik olgusu bütün yönleriyle ele alınmış, bilimsel kriterlere göre objektif bir şekilde araştırmalara konu olmuştur. Bu alan araştırmalarına bakıldığında ve bu çalışmalar metodolojik olarak değerlendirildiğinde; büyük çoğunluğunun Alevilik isimlendirmesinden başlayarak, doğuş sebepleri, teşekkül süreci, Aleviliğin nerede doğup hangi bölgelere yayıldığı, Aleviliğin kimlerle başladığı, ilk ve son temsilcileri, temel fikirleri ve kavramları, yazılı kaynakları ve çağdaş araştırmacıların eserleri, Aleviliğin alt kolları yani ocaklara ayrılması veya Aleviliğin ırksal çeşitleri (Arap Türk Kürt), Alevilerin ve Aleviliğin diğer dini gruplarla olan ilişkileri, Aleviliğin günümüzdeki durumu, Alevi büyüklerinin İslam düşüncesine katkıları şeklindeki konuları İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalının usulüne uygun bir şekilde araştırma konusu yaptıkları görülmektedir.

4-Türkiye’de Alevi-Bektaşî nüfusuyla ilgili spekülâtif pek çok rakam verilmektedir. Dolayısıyla yapılan bu tür alan çalışmalarıyla Alevî vatandaşların nüfusu ile ilgili gerçeğe en yakın rakamlar verilebilecektir. Bilginin kaynağı Alevilerin kendisi olduğundan doğru bilgiye ulaşmak daha kolay hale gelmektedir.

5-Alevî-Bektaşîler uzun dönem kapalı bir toplum olarak yaşadıklarından Sünni kesimleri yeterince tanımamışlardır. Sünni kesimler de, aynı şekilde merkezi otoriteden uzak yaşayan Alevileri yeterince tanımamıştır. Aleviler ve Alevilik, bilimsel çalışmaların konusu olduğunda bu olgu ve muhataplar üzerindeki yanlış izlenimler ve önyargıların ortadan kalkmasına katkı sağlayacaktır. Tarihsel süreç içerisinde yüzyıllardır bir arada yaşamış olmalarına rağmen sonuç olarak

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Metin Bozkuş, *Sivas Aleviliği* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006); Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014); Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005); İlyas Üzüm, *Günümüz Bulgaristan Aleviliği : “Ne Heybeli Ne Torbalı”* (İstanbul: Horasan Yayınları, 2005); İlyas Üzüm, “İnanç Esasları Açısından Türkiye’de Caferilik” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1993); Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkî: “Adıyaman Alevileri”* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2014).

birbirine yabancı ve önyargılı iki toplum meydana gelmiştir. Dolayısıyla yapılan bu tür alan araştırmaları, birbirine yabancılaştırmış bu iki toplumu yakınlaştırmaya, birbirini tanımaya yardımcı olacaktır.¹²

6-Son yıllarda Alevî yazarlar tarafından Alevî kimliğini güçlendirmek için yazılan eserlerde Alevîlik farklı ideolojik bakış açılarıyla çalışmalara konu olmuştur. Dolayısıyla Alevîlik ve Bektaşîliğin ne olduğu ve ne olmadığı ile ilgili sorular farklı şekillerde cevap bulmuştur. Bu durum ise, hem Alevîlerin hem de diğer kesimlerin zihinlerinde daha fazla probleme sebep olmaktadır. Alevîlik ve Bektaşîliğin mahiyeti gibi büyük ölçüde müşterek olunması gereken bir konuda bu kadar farklı düşüncelere sahip, çok görünümlü Alevîlik tablosu toplumun diğer kesimlerini şaşırttığı gibi Alevîler arasında da kafa karışıklığına yol açmaktadır.¹³ Bu konuda İsmail Engin'in şu ifadeleri kayda değerdir:

Alevîlik ve Bektaşîlik araştırmalarında her şeyden önce araştırma evreninin, örnekleminin, etnik ile dini yapısının çok iyi bir şekilde ortaya konması gerektiğini göstermektedir. "Alevîlik ve Bektaşîlik üzerine yapılan çalışmalarda, bu hususa dikkat edilmediği, bilinçli ve(ya) bilinçsiz bir şekilde heterojen yapının, farklılıklarının dikkate alınmayarak, yok varsayılarak, "Alevîlik Türklüktür"; "Alevîlik Kürtlüktür"; "Alevîlik solculuktur"; "Alevîlik bir dindir"; "Alevîlik gerçek İslamiyettir-İslamiyetin özüdür" gibi genellemelere gidildiği söylenebilir".¹⁴

Haliyle yazılanlar arttıkça soruların cevabını bulmak daha zor hale gelmektedir. Bu şekilde Alevîlik ve Bektaşîlik günümüzde çok daha fazla renk ve farklılığıyla, gittikçe manevi özünden uzaklaşıp siyasal yahut ideolojik bir karakterde varlığını devam ettirmektedir.

¹² Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Yılmaz, *Alevî-Sünnî Diyalogu-Din Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme* (İstanbul: Asitan Yayıncılık, 2011).

¹³ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 15-16, 395; Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, 13.

¹⁴ Engin, "Alevîlik ve Bektaşîlik Araştırmalarında Yöntem, Yaklaşım Sorunu", 122.

İşte tam bu noktada yapılan alan araştırmaları bu soruların cevabının bulunmasına çok önemli katkılar sağlamıştır.¹⁵

7-Alevî-Bektaşî klasik kaynaklarındaki Alevîlik ile yaşayan ve yaşatılan Alevîlik arasındaki benzerliği ve farklılığı tespit etme açasından yapılan alan araştırmaları çok önemli bilgiler vermektedir. Alana inilerek taraflarla yapılan mülakat, gözlem ve bilimsel betimlemeler neticesinde bu tür mukayese edilebilecek bilgilere ulaşılabilir. Aksi takdirde Alevîlik üzerine yazılacaklar klasik kitaplardaki bilgilerle sınırlı kalacaktır. Burada şu hususa dikkat çekmek gerekir. Alan araştırmalarında yapılan mülakat ve gözlemler birbirinden çok farklı Alevîlik tanımları ortaya çıkarmış değildir. Farklı Alevîlik tanımları ortaya çıkardığını kabul etsek bile elde edilen bilgileri klasik kaynaklardaki bilgilerle mukayese yapma imkânını araştırmacılara verecektir. “Alevîlik alan araştırmalarına getirilen eleştiri noktalarından bir tanesi de Sivas Aleviliği, Tokat Aleviliği, Adıyaman Aleviliği veya Amasya Aleviliği gibi farklı Alevîlik tanımlamaları ortaya çıktıdır. Bu durumda sanki farklı Alevîlik çeşitleri varmış gibi algılanıyor. Bu durumun karışıklığa sebep olduğu ifade edilmektedir.” Oysaki bu tür alan araştırmaları neticesinde geleneksel Anadolu Aleviliğinin yöresel farklılıklarının ortaya çıkarılmasının da bilgi olarak değerinin olduğunu söylememiz yerinde olacaktır.¹⁶ Tunceli Alevileri ile Adıyaman Alevileri arasındaki fark nedir? Bu farklılığı ortaya çıkaran sebepler nedir gibi soruların cevap bulması aksi takdirde çok zor olacaktır.

8- Alevîlik ve Bektaşîlik hakkında teorik ve tarihsel çalışmaların yanında alan araştırmalarıyla elde edilecek, teolojik temel prensiplerini de işleyen bizzat bu kültüre sahip olanlardan derlenen bilgiler; konuyu daha olgun bir hale getirerek günümüz Alevî inanç ve kültürünün doğru bir şekilde ortaya konulmasına ciddi katkılar sağlayacaktır.¹⁷ Dolayısıyla yapılan araştırmaları değerlendirdiğimizde özellikle Alevîlerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim merkezlerinin seçilmesi yapılan çalışmaların yerinde yapılmış çalışmalar olduğunu gös-

¹⁵ İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 194-195.

¹⁶ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 8, 14.

¹⁷ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, 17-18.

termektedir. Tokat, Amasya, Sivas Adıyaman, Balıkesir, Isparta, Mersin, Çorum, Erzincan ve Balkanlar özellikle Alevî-Bektaşî ve Tahtacıların yoğun olarak yaşadıkları yerleşim merkezleridir.

9-Soya dayalı tarikatlardan veya yapılanmalardan oluşan gruplar için bir üst kimlik olan Alevilik, günümüzde ana ocakların tekkesi durumundaki metbu tekkelere bağlılığa göre bir yapılanma sergilemektedir. Bu yapılanma yapılan alan çalışmaları ile alt kolları tespit edilerek bilimsel olarak incelenmektedir. Ocaklara bağlı olarak tarihsel gelişimini devam ettiren Aleviliğin anlaşılması açısından alan araştırmalarına konu olan bölgelerin bütün ayrıntılarıyla incelenmiş olması zaruri bir hal almıştır. İbadet ve erkânlarında dahi heterojen yapısından dolayı farklılıkları bulunan ocakların varlıklarının tespit edilmesi ancak yapılan alan araştırmaları ile mümkündür. “Ocakları anlamak Aleviliği anlamak ile eş değerdedir” desek abartmış olmayız.¹⁸

10- Alevilik ve Bektaşilik söz konusu edildiğinde bütün yönleriyle var olan bu problemi çözmek için her şeyden önce hem ideolojik hem de subjektif olan yaklaşımlardan kaçınılıp, bilimsel nitelikte olan çalışmalara öncelik verilmesi, konunun alan çalışmalarıyla ortaya konulması gerekmektedir.¹⁹ Ülkemiz gerçekliğinde sürekli bir anlaşmazlıkla karşı karşıya kalındığına şahit olmaktayız. Yapılan alan çalışmaları ile problemleri ve talepleri Alevî dede ve talipler tarafından dinleme fırsatına sahip olmuş bulunmaktayız. Problem varsa bu problemlerin muhataplar dinlenerek tespit edilmesi ve çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Aksi takdirde bize ait olan bir iç problem uluslararası bir problem olarak sürekli devletimizi ve milletimizi meşgul edecek bir gündem olarak karşımıza çıkabilecektir. Masa başında yapılan toplantılar ve alınacak tedbirlerin ne kadar sağlıklı çözümler geliştirebileceği ortadadır. Alevilik çalıştayları olarak ifade edilen bir seri toplantının sonuçları teorik olmaktan öteye geçememiştir. Bu çalıştaylar Alevilik ve Alevilerin problemlerinin çözüme kavuşturulması noktasında ne yazık ki pratik çözüm üretememiştir. Alevilere ait problemlerin çözümünde Alevileri yok sayarak makul bir

¹⁸ Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, 396.

¹⁹ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 7.

sonuca varmamız asla mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla alan çalışmaları bu tür konularda bize en sağlıklı bilgileri sunacaktır.

11- Avrupa'da yaşayan Alevilerin örgütlenerek kurumsallaşması sadece antropologlar değil, teolog ve sosyologlar başta olmak üzere yabancı araştırmacıların araştırmalarına konu olmaktadır. Bu durum bize ait olanı bizden koparmak gibi bir sonuca götürmektedir. Bu sebeple AB ülkelerinde gerçeğe aykırı şekilde dile getirilen Aleviliğin öncelikle ülkemizde tanımlanmasının ve öğretilmesinin elzem olduğu aşikârdır. Bu durumda oryantalistler tarafından verilen Alevilik ve Bektaşilik, temel klasik kaynaklarıyla bağdaştırılmadan farklı bir din algısına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla günümüz Aleviliğinin sağlıklı bir şekilde anlaşılması için geleneksel Anadolu Aleviliğinin bütün gerçekliği ile ortaya konulması, alan araştırmaları sonucu yapılan araştırmalar vasıtasıyla imkân bulacaktır.

12- İslam Mezhepleri Tarihi hakkında yazılan bazı kitaplarda Alevilik ve Bektaşilik başlığı olmadığından, okuyucular ve araştırmacılar Alevilik hakkında alana inilerek yapılan bilimsel çalışmalara müracaat etmektedirler. Aksi takdirde Alevilik hakkında zihinlerindeki sorulara cevap bulmak çok zor olacaktır. Cevabı bulunmayan sorular ve çözüme kavuşturulmayan problemler büyüyerek farklı sonuçlar doğurabilecektir. Dolayısıyla alan araştırmalarının böyle bir ihtiyacı ortadan kaldırması açısından bilim dünyasına, araştırmacılara ve okuyuculara sağladığı katkı oldukça önemlidir.

SONUÇ

Alevilerin yoğun olarak yaşadığı yerleşim merkezlerinde özellikle ilahiyat bilgisine sahip araştırmacılar tarafından bu tür alan araştırmalarının yapılması ihtiyaç halini almıştır. Özellikle Aleviliği ve Alevileri İslam'dan koparmak isteyen kişi ve kuruluşların Alevilik algısına bilimsel çalışmalar aracılığıyla engel olunması bir gerekliliktir. Yapılan Alevilik tanımlarına baktığımızda çeşit çeşit tanımların ileri sürüldüğünü görmekteyiz. Bu bağlamda Alevilik ve Alevilerin tarihi, özellikle kökleriyle buluşturularak Aleviliğin kendisi anlatılmalıdır. İşte tam bu noktada "Alevilik nedir?" sorusuna cevap bulma ümidiyle alan araştırmalarına yoğunlaşan araştırmacıların elde ettikleri bul-

gular çok önemli bir muhtevaya sahip olmaktadır. Alana hâkim olmadan Alevilik üzerine yapılan değerlendirmeler Alevileri ve Aleviliği kendi değerlerinden uzaklaştırma çabasına bilerek veya bilmeyerek su taşımış olmaktadır. Aksi takdirde Aleviler her dönem ülkemizde birlik ve beraberliğimizi zedeleyecek yapıların hedefi haline gelmiş olabilirler. Özellikle “Alevilik nedir?” sorusunun cevabının, teolojik temellere dayalı olarak İslam Mezhepleri Tarihi nosyonuna sahip araştırmacılar tarafından verilmesi bir zarurettir. Klasik kaynaklarda tasavvur edilen Aleviliği, Aleviler gibi Sünniler de bilmemektedir. Bu çalışmalar bu yakınlığı ve tanışmayı hızlandıracaktır. Sonuç olarak âcizane tavsiyemiz şudur ki İlahiyat Fakültelerinde Alevilik-Bektaşilik derslerinin zorunlu, diğer fakültelerde ise seçmeli ders olarak okutulması çok yerinde olacaktır. Aksi takdirde kendi değerlerine yabancı bir toplum halini almak kaçınılmaz olur. Ayrıştıran değil birleştiren bir eğitim anlayışı çerçevesinde “Alevilik-Bektaşilik” derslerinin yüksek din öğretiminde ele alınması bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- Arseven, Ali D. *Alan Araştırma Yöntemi: İlkeler, Teknikler, Örnekler*. Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1993.
- Bozkuş, Metin. *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006.
- Bulut, Halil İbrahim. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Demir, Ahmet İshak ve Şanlı Yaşar. “Cem Dergisi’nin Sunumuyla Alevilik’te İnançlar”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Haziran 2017): 51-76. Erişim 24 Ağustos 2017. <http://www.emakalat.com/issue/29027/316018>.
- Demir, Habip. *Horasan’da Şilik: İran’da Şiliğin Tarihsel Kökleri*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Engin, İsmail. “Alevilik ve Bektaşilik Araştırmalarında Yöntem, Yaklaşım Sorunu”. *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri* içinde. 121-123. Ankara 1999.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1990.

- Kutlu, Sönmez. *Din Anlayışında Farklılaşmalar: Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali Aşk: “Adıyaman Alevileri”*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2014.
- Rençber, Fevzi. *İstanbul’da Mevcut Cem Evleri ve Faaliyetleri*. Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>. Erişim 05-07-2017.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Üzüm, İlyas. *“İnanç Esasları Açısından Türkiye’de Caferilik”*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1993.
- Üzüm, İlyas. *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Üzüm, İlyas. *Günümüz Bulgaristan Aleviliği: “Ne Heybeli Ne Torbalı”*. İstanbul: Horasan Yayınları, 2005.
- Yaman, Ali. “Alevilik ve Bektaşilik Alanında Üniversitelerde Gerçekleştirilen Akademik Çalışmalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme”. *Alevî ve Bektaşî Yayınlarının Temel Sorunları, Çözüm Önerileri Sempozyumu* içinde. 34-41. Ilgaz: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Yılmaz, Hüseyin. *Alevî- Sünnî Diyalogu -Din Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme*. İstanbul: Asitan Yayıncılık, 2011.